

NEMZETI ÉS NEMZETISÉGI POLITIKA

Pártállami kisebbségpolitika a Duna-tájon, különös tekintettel a magyar kisebbségekre

Gruber, Ines (Bianca): Die Auswirkungen der Kommunistischen Ära auf die Minderheiten Mittel-Osteuropas (1945-1990) = Europa Ethnica. 74. 2017. 1-2. No. 22-28. p.

A tanulmány a maga kissé tág („Közép-Kelet-Európa kisebbségei”) tárgymegjelölésével ellentétben, mint kiderül, szűkebben csak Magyarországot (Ausztria nélkül) és a vele szomszédos államokat vizsgálja. (E tekintetben már mellékes is: a politikai földrajzi behatárolásra miért az avultabb formulát s nem a „kelet-közép-európai”-t használja.) Ami azt illeti, a teljes nagyrégió esetében a vállalt terjedelemből még egy valamire való vázlatra sem futná; még a leszűkített kereteken belül is csak igen vázlatos és hézagos, legfeljebb általánosságokban mozgó áttekin-téssel van dolgunk. I. Gruber dolgozata végeredményben a budapesti Andrassy-egyetemen 2015-ben védett PhD-értekezésére megy vissza, melyet a határon túli kisebbségi magyarsággal kapcsolatos 1989/90 utáni magyarországi politikának szentelt, épp csak időben visszalép a megelőző korszakra. (Disszertációja anyagából, nem keltve különösebb feltűnést, közölt az *Europa Ethnica* 2016. 3-4. száma). A témában természetesen még jóval korábbra kellene visszamenni ahhoz, hogy a második világháború utáni szituációt ne kelljen magyarázgatni. S valóban, szerző sem kerülheti el, hogy visszapillantásképpen a Habsburg Birodalomba betagolt történelmi Magyarország multinacionális viszonyaival kezdje, s folytassa a dualizmus-kori magyar állam magyarosító törekvéseivel, majd trianoni feldarabolásával, végül pedig második világháborús szerepével, területi revíziós politikájával egyetemben, mely utóbbi megfoghatóvá teszi a szomszédokhoz fűző viszony politikai feszültség-potenciálját is a tárgyalni kívánt időszakban.

Bár szó kerül a kisebbségi németsegről is, mint amelynek táji csoportjait a hitleri behatoláshoz kapcsolódó kollaboráció (rendre túlhiszterizált) vádja alapján Belgrád, Prága átfogó jogfosztással, elűzéssel sújtja akár mindjárt a hadi cselekmények után, ezért mégsem tényezői a csak később életbe lépő diktatúrák politikájának sem. A magyarországi (Hitler-szövetségesi előzmények mellett önmagában illegitim) változat kimondva – ki nem mondva gyakorlatilag a hamvába holt revíziós visszafoglalás övezeteiből menekülők megsegítését célozza, és meghatározott létszám „teljesítésével” le is áll. Az eredendően magyarországi, Trianonnal szintén szétválasztott kisebbségi németsegből, ha megtizedelve is, lényegében romániai, valamint – háborítatlanul hagyott hányadában – magyarországi közösségeik kapnak jövőt a pártállami színekbe öltöző Duna-tájon. (A kiűzött szudéta-németek mintegy 150 ezres maradványa a cseh-morva vidéken szétszórva hamar névtelenségbe vész.) A háborús kataklizma során szintén megtizedelt magyar kisebbség közösségei ezzel szemben valamennyi kistrégióban fennmaradnak, fő alanyivá válva az adott, rendre pártállami útra lépő országok változékony, esetenként széttartó kisebbségi politikájának, melyet az anyaországi közvélemény természetesen figyelemmel követ, nemkülönben (I. Gruber szerint) már kezdettől maga a párt-elit (?), mely egyes tagjaiban e külső tájakra verbuválódott. Innen húz vonalat a tanulmány azután Kádár János Trianont váratlan módon felemlítő, 1975. évi helsinki beszédéig, illetve többszöri, egyeztető célú találkozásáig a román államfővel.

I. Gruber utal a kisebbségi magyarságra kirótt, a közelmúltbeli ellentétek bizalmatlanságából fakadó, Prágától Belgrádig érvényesített kezdeti, büntető-elutasító-megszorító bánásmódra, ami az 1950-es évek első felétől vált többé-kevésbé elfogadó magatartásra. A kincstári-adminisztratív előjelű (a pártállami konszolidációt segítő) pragmatista gyakorlatot a nemzeti és nemzetiségi különbségek fokozatos „elhalásának” moszkvai forrású reménysége mozgatja („automatizmus-tézis”). Egyes anyaországok nyugtalankodására a tömbpolitika kereteiben a kisebbségi kérdés belülggyé nyilvánítása a válasz. (Ennek jegyében jut szinte hermetikusan elzárt helyzetbe Szovjet-Kárpátalja magyarsága.) Ebben a türelmi szakaszban az állampolgári „egyenlőség” kijelentésén, a diszkrimináció tilalmán túl nem kodifikált, elvi jogosultságokról, sokkal inkább

ad hoc biztosított, elemi engedményekről van szó az anyanyelvű oktatás, művelődés szintjein vagy a sajtó körében. Ezekhez képest igazán „nagyvonalú” gesztus (persze, egy milliós nagyságrendű kulturális-etnikai kisebbség megnyerésére) a kolozsvári egyetem Bolyai név alatt magyar intézményként történő újranyitása (1945) vagy az erdélyi Magyar Autonom Tartomány létrehívása (1952).

A fokozatosan egyensúlyba jutó kisebbségpolitikai viszonyoknak magyar vonatkozásban egy időre 1956 magyarországi forradalmának kisugárzása vet véget. A forradalom esetleges exportjától tartva a döntéshozók visszatérnek a megszorítások, ellenintézkedések gyakorlatához – a kolozsvári egyetem kolozsvári egyetem, az erdélyi tartományi autonómia átszervezésén, mind Szlovákiában, mind Erdélyben a regionális kisebbségi túlsúly közigazgatási-adminisztratív átszabásán át, többségi beköltöztetéssel a kisebbségi arányok átfogó hígításáig. (Kárpátalján az orosz betelepítés egyszerre az ukrán többséget és a magyar kisebbséget gyengíti.) Párhuzamosan zajlik az oktatási-művelődési terület eszközbeli kiüresítése. Újabb előremozdulást eredményeznek viszont – Szlovákián belül – az 1968-as „Prágai tavaszt” előkészítő mozgolódások, melynek erdélyi párhuzamát Ceaușescu különutas-reformer fellépése kínálja. (Utóbb a változásprogram nacionalista torzulása veti vissza az előremutató lendületet, mind a magyar, mind pedig a német kisebbség lassú, de kitartó exodusát is kiváltva.) A Prágai tavasz leverését követő csehszlovák „normalizálás” – a szlovákiai térfélnek tágabb teret engedve – mintegy a szlovák elitre bízva a magyarságpolitika további jövőjét, mely ennek jegyében küzdelmes szakaszoknak néz elébe. – I. Gruber tanulmánya a tömbön kívüli, de pártállami berendezkedésű Jugoszláviát jó ideig alig érinti. Ezen a ponton röviden jelzi: az országban, illetve a magyar ajkú kisebbség legfőbb tömegét átfogó Vajdaságban – nemzetközileg már korábbról – a háborút követő megtorlás-hullám lecsengésével magyar kisebbségi vonatkozásban is konszolidációs időszak indul, melyet 1956 szele sem zavar meg semmilyen formában, a 70-es évek titói decentralizálása pedig – különös tekintettel a vajdasági autonómiára (1974) – valódi reményekkel tölti el a nemzetiséget az engedmények, jogosultságok optimális kiszélesedését, megszilárdítását illetően.

A magyar pártállami politika némi tétlenkedést követően természetesen maga is kialakítja pragmatista gyakorlatát saját kisebbségei, közöttük a felezett létszámú németiség irányában. A folyamat közbülső állomásairól a dolgozatban nem sokat olvashatunk, de a szerző végül kitér az 1968-as magyarországi „reformokra” (?), melyek kisebbségpolitikai leágazásában (a téma kormányhivatali szintre emelése, jogosultságok bővülése és alkotmányos megerősítése) a nyelvvészítés határára érkező nemzetiségek felemelésének őszinte szándéka tükröződik. Egyben magvasnak ítéli a politika idekapcsolódó, a nemzetiségek „híd-szerpét” kiemelő jelszavát. – Megjegyeznénk: a tanulmány akkor juthatna e jelszó érdemét kézzelfoghatóbban értékelő konklúzióra, ha a „Magyarország és szomszédai” téma kisebbségpolitikai nézetét a névadó többségi etnikumok egymás területére kölcsönösen átnyúló kisebbségeinek (tehát magyarországi viszonylatban a németek mellett szerbek, szlovákok, románok stb.) tágabb együttesében vizsgálná.

Komáromi Sándor